

ИСТОРИЯ НА СЪБИРАНЕТО НА ИНФОРМАЦИЯ ЗА САМОУБИЙСТВОТА В БЪЛГАРИЯ

Владимир Наков

Национален център по обществено здраве и анализи

РЕЗЮМЕ

Суицидното поведение е актуален етичен, морален, философски, религиозен, правен, културален, социален и медицински проблем. Самоубийството заема 13-то място като причина за смърт в световен мащаб, а във възрастовата група 15-35 години в Европа е на второ място, след пътнотранспортните произшествия.

В България този феномен се е изучавал предимно от социолози, съдебни medici и сравнително рядко от психиатри.

В статията се представя литературата по въпроса за самоубийствата в България, организирането на събирането на информация за самоубийствените действия и наличните данни за опитите и реализираните самоубийства.

В България смъртта от самоубийство през периода 2009-2018 г. е сред 10-те водещи причини за смърт. Изхождайки от тези факти, продължава да съществува висока необходимост от ефективни методи за превенция и намаляване на честотата на самоубийствата. Това обуславя нуждата от множество изследвания, включително социални и клинични.

Ключови думи: самоубийства, история

ВЪВЕДЕНИЕ

Суицидното поведение е актуален етичен, морален, философски, религиозен, правен, културален, социален и медицински проблем. Ежегодно около 1 милион жители на Земята загиват поради реализирано самоубийство. Над 150 хиляди са от Европейския регион. Самоубийството заема 13-то място като причина за смърт в световен мащаб, а във възрастовата група 15-35 години в Европа е на второ място след пътнотранспортните произшествия (1).

Самоубийството (suicidium - от лат. свой, собствен и caedo – съсичам) е умишлено прекратяване на собствения живот (2).

След освобождението (1878 г.) в България започва въвеждането на световни статистически норми за оценка на стопански, социални и икономически показатели. В тези данни влиза и годишният брой на самоубийствата.

HISTORY OF COLLECTING INFORMATION ABOUT SUICIDES IN BULGARIA

Vladimir Nakov

National Center of Public Health and Analyses

ABSTRACT

Nowadays, suicidal behavior reflects specifically ethical, moral, philosophical, religious, legal, cultural, social and medical issues. Suicide is the 13th leading cause of death worldwide, and in the 15-35 age group in Europe it is the second leading cause of death.

In Bulgaria, this phenomenon has been studied mainly by sociologists, forensic doctors and relatively rarely by psychiatrists.

The article presents a literature review on the issue of suicides in Bulgaria, the organization of the collection of information on suicide actions and the available data on attempted and committed suicides.

In Bulgaria, death by suicide in the period 2009-2018 is among the 10 leading causes of death. Based on these facts, there is still a high need for effective methods to prevent and reduce suicide rates. This determines the needs of many studies, including social and clinical ones.

Key words: suicides, history

INTRODUCTION

Nowadays, suicidal behavior reflects specifically ethical, moral, philosophical, religious, legal, cultural, social and medical issues. Close to 1 million people on Earth die due to suicide every year. It is estimated that more than 150,000 persons in the European region die as a result of suicide. Suicide ranks as the 13th leading cause of death worldwide, and in Europe suicide is the second most common cause of death after traffic accidents in the group aged 15–35 years.

Suicide (from Modern Latin *suicidium*, from Latin *sui* “of oneself” and from *caedere* – “to slay”) is a deliberate termination of one’s own life (2).

Even after Liberation from the Ottoman rule in 1878 the introduction of world statistical norms for the assessment of economic, social and economic indicators began, where these data included as well the annual number of suicides.

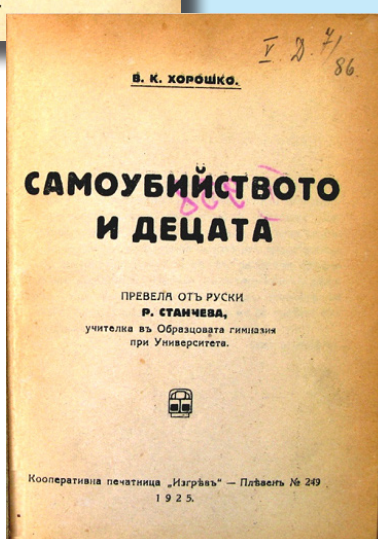
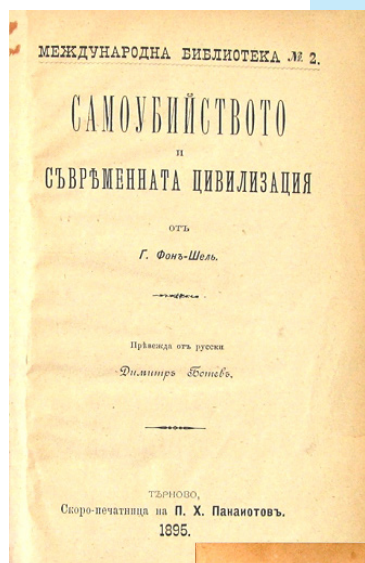
Първите сведения за самоубийствата в България са публикувани в бр. 28 на Държавен вестник от януари 1883 г. След тази дата до 1909 г. данните за самоубийствата по брой в годината, по месеци и окръзи и по способ на реализация се публикуват в Държавен вестник. От 1909 г. тези данни се публикуват в статистическите годишници на страната. Въпреки това, те са с много пропуски, не се отчита половото разпределение и възрастта на самоубилите се (3).

Първата самостоятелна книга по въпроса за самоубийствата на български език е на Г. Фон-Шел „Самоубийството и съвременната цивилизация“. Книгата е преведена от руски от Димитър Ботев и издадена в Търново от скоропечатницата на Л. Х. Панайотов през 1895 г. Името е съкратено, вероятно е Херман (преведено от руски), тъй като оригиналът е издаден в Германия. Засега не може да се намери оригиналната книга.

Следващата книга излиза чак през 1925 г. - „Самоубийството при децата“ на Василий Константинович Хорошко (4), като отново е преводна от руски, но със съкращения от Р. Станчева, издадена от кооперативна печатница „Изгрев“, Плевен.

През 1927 г. излизат от печат цели две монографии. Едната е „Самоубийството като обществено явление“ на Питирим Александрович Сорокин, но е малко пресилено да бъде наречена „монография“. В нея няма собствено изследване, книгата е много малък формат и едва около 50 страници.

Питирим Александрович Сорокин (23.01./04.02.1889-10.02.1968 г.) е руски и американски социолог, культуролог, педагог. Един от основоположниците на теориите за стратификацията на обществото и социалната мобилност. Тъй като съдбата на Сорокин не кореспондира с официалната идеология след 1944 г., за тази книга почти няма информация. Книгата отново е преводна, като трябва да се отбележи, че оригиналното издание е от 1913 г., Рига. Вероятно е издадена, тъй като редакторът ѝ е работил с Илия Янулов.

The first data on suicides in Bulgaria were published in issue No.28 of the State Gazette from January 1883. After this date until 1909 the data on suicides by number in the year, by months and districts and by method of committing suicide were published in the State Gazette. Since 1909, these data have been published in the country's statistical yearbooks. However, they have many gaps, not taking into account the gender distribution and age of the suicides (3).

The first independent book in Bulgarian on the issue of suicides is by G von Schell „Suicide and modern civilization“. The book was translated from Russian by Dimitar Botev and published in Trnovo by the Printing house “Panayot hadzhi Panayotov” in 1895.

The first name of the author G von Schell was abbreviated as G stands for H (translated from Russian); it is probably Hermann, i.e. Hermann von Schell (1850-1906). The original book was published in Germany, but it cannot be found yet.

The next book was published in 1925 - „Suicide in Children“ by Vasilii Konstantinovich Khoroshko (4), again translated from Russian by R. Stancheva, who made the abbreviations; it was published by the cooperative Printing house „Sunrise“, Pleven.

In 1927, two monographs were published. The first one was the Pitirim Aleksandrovich Sorokin's „Suicide as a Social Phenomenon“, but it was a little exaggerated to call it a „monograph.“ It did not have its own research; the book is a very small format and only about 50 pages.

Pitirim Aleksandrovich Sorokin (23.01/04.02.1889 - 10.02.1968) was a Russian, later American, sociologist, culturologist, pedagogue. He was one of the founders of the theories of social stratification and social mobility. As Sorokin's fate did not correspond to the official ideology after 1944, there was almost no information about this book. The book was again translated, and it should be noted that the original edition was from 1913, Riga. It was probably published because its editor worked with Iliya Yanulov.

Втората е „Морална статистика, част 1, Самоубийства – размери, причини, борба у нас и в чужбина“ на Илия Янулов. Това всъщност е първото цялостно изследване на самоубийствата в България. Тази монография също не е популярна след 1944 г., а дори и сега малцина психиатри са запознати с нея.

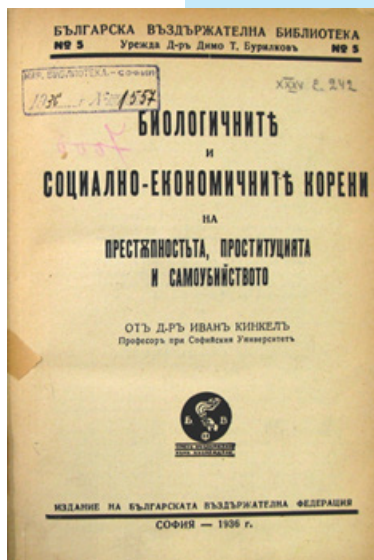
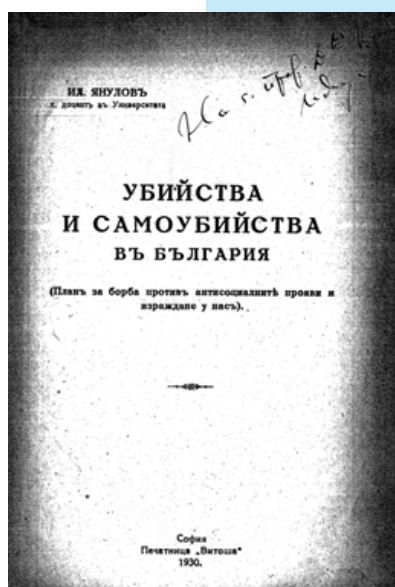
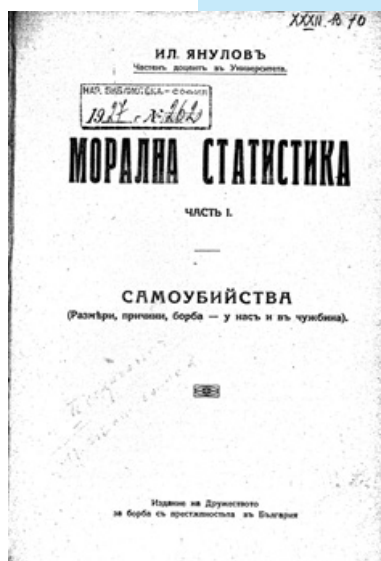
Илия Димитров Янулов (26 декември 1880, Търново - 27 октомври 1962 г.) е български социолог, икономист, юрист, член-кореспондент на БАН (1937 г.), професор (1940 г.). Член на БКП от 1947 г. Директор на първия български Институт по социология към БАН. Завършва правни и държавни науки в СУ „Климент Охридски“. Преподава трудово право през 30-те години в УНСС. Женен е за Бонка Гешева, сестра на Никола Гешев. Провежда първите конкретно-социологически изследвания в България чрез анкетния метод.

Интерес представлява предговорът на Димитър Тодоров, в който се изнасят данни за самоубийствата за периода 1900-1924 г. Той намира, че самоубийствата са значително по-чести в градовете, отколкото в селата, че са най-чести във възрастта 15-39 г. и че в посочения период реализацията им става предимно чрез обесване, с огнестрелно оръжие и отравяне. Според автора увеличението на самоубийствата през последните години на периода са свързани с обществено-политическата криза през 1923 г., с влиянието на извратената духовна култура върху младежта, с понижаване ценността на живота след Първата световна война и настъпилата стопанска криза. Интересът към темата е провокиран от стръмното и непрекъснато нарастване на самоубийствата през периода 1924-1928 г.

Следващият труд е отново на Янулов през 1930 г.

През 1936 г. Иван Кинкел публикува монографията „Биологичните и социално-икономически корени на престъпността и самоубийствата“, като за самоубийствата са отделени 20-ина страници в трета глава от книгата.

В тази разработка той приема, че самоубийството е социален недъг, стоящ наравно с престъпността и проституцията. Авторът, следвайки позициите на Ч. Ломброзо, допуска, че в основата на самоу-

The second one was „Moral statistics, part 1 Suicides: dimensions, causes, fight - in our country and abroad“ by Iliya Yanulov. This was actually the first comprehensive study of suicides in Bulgaria. This monograph was also unpopular after 1944, and even now few psychiatrists are familiar with it.

Iliya Dimitrov Yanulov (December 26, 1880, Tarnovo - October 27, 1962) was a Bulgarian sociologist, economist, lawyer, corresponding member of the Bulgarian Academy of Sciences (1937), professor (1940). He is a member of the Bulgarian Communist Party since 1947; director of the first Bulgarian Institute of Sociology at the Bulgarian Academy of Sciences; graduated in law and state sciences at Sofia University „Kliment Ohridski“. He taught labor law in the 1930s at the University of National and World Economy. He was married to Bonka Gesheva, sister of Nikola Geshev. Iliya Dimitrov Yanulov conducted the first specific sociological researches in Bulgaria through the survey method.

Of interest is the foreword by Dimitar Todorov, which presents data on suicides for the period 1900-1924. He found that suicides had been significantly more common in cities than in villages, that they were most common in the age group 15-39, and in that period their realization took place mainly by hanging, with firearms and poisoning. According to the author, the increase in suicides in the last years of the period was related to the socio-political crisis in 1923, the impact of perverted spiritual culture on youth, the declining value of life after the First World War and the economic crisis. Interest in the topic was provoked by the steep and steady increase in suicides during the period 1924-1928.

The next work is again by Yanulov in 1930.

In 1936, Ivan Kinkel published the monograph „The Biological and Socio-Economic Roots of Crime and Suicide“, and about 20 pages in the third chapter of the book are devoted to suicide.

In his study, he accepted that suicide was a social disability on a par with crime and prostitution. The author, following views of Cesare Lombroso,

бийствата лежат заболявания: хипохондрия, алкохолизъм, психопатия и някои безнадеждни телесни болести. Самоубийствата, възникващи на биологична основа, се отличават с недоразвитост на инстинкта за самоопазване, като израз на дегенеративност. Почти всички самоубийци, според автора, „...са дегенерати...“. Той допуска и наследяване на склонността към самоубийство. Социалните основи на самоубийствата се крият в негодите и промените в обществено-икономическите условия. Най-значими за увеличение на броя на самоубийствата са материалните лишения, безработицата, разоряванията, изолираността, безпомощността, самотността и несигурността в утрешния ден.

Л. Цветаров /1935 г./, С. Елхов /1940 г./, Д. Панталеев /1970 г./ правят клиничен анализ на български поети, завършили живота си със самоубийство, и установяват психопатологични белези, подказващи стремеж към предстояща смърт. Димитър Панталеев и М. Пенева /1979 г./ намират данни за агресивни и суицидни актове на базата на писмено художествено творчество на пациенти с шизофрения.

В първите години след Втората световна война самоубийствата в България рязко се понижават по официални данни, като успоредно с това намалява документалният интерес. Не може да се твърди, че няма научен интерес, а по-скоро това е официална политика на държавата – думата „самоубийство“ отсъства от енциклопедиите. Сведения за самоубийствата се събират само в градовете, а по това време България е земеделска държава, с концентрация на населението от 80% в селата.

За периода 1940-1960 г. излизат само три публикации, като две от тях са през 1941 г. /С. Каракостов и Христо Киселов/. Третата е на К. Чолаков /1947-1948 г./, който анализира самоубийствата преди войната. П. Кушев и съавтори /1971 г./ констатира нарастване на самоубийствата за периода 1962-1968 г.

В същото време излизат статии, в които липсва определение на изследвания проблем – опити или реализирани самоубийства.

Профилактиката на самоубийствата, като основен метод за ограничаване и преодоляване на същите, е разглеждана в различни аспекти. Илия Янулов, Иван Кинкел, Кирил Чолаков, Иван Темков приемат, че преодоляването на суицидалитета може да стане чрез преодоляване на социално-икономическите условия. Йордан Красналиев разглежда възможностите на социалната психология за превенция на суицидите. Жак Молхов, Й. Красналиев, Лилия Цонева-Пенчева предлагат редица организационни мероприятия за профилактика на самоубийствата. Кънчо Цафаров (5) намира, че въпросите за самоубийствата в българските учебници са засегнати твърде бегло.

assumed that diseases underlie suicides: hypochondria, alcoholism, psychopathy and some hopeless physical diseases. Biologically-based suicides are characterized by an underdeveloped instinct for self-preservation as an expression of degeneracy. Almost all suicidal persons, according to the author, „... are degenerates ...“. He also allows for the inheritance of suicidal tendencies. The social basis of suicide lies in adversity and changes in socio-economic conditions. The most significant for the increase in the number of suicides are material deprivation, unemployment, devastation, isolation, helplessness, loneliness and insecurity in the future.

Lyuben Tsvetarov /1935/, S. Elkhov /1940/, Dimitar Pantelev /1970/ made a clinical analysis of Bulgarian poets who had ended their lives by suicide, and established psychopathological signs, suggesting a desire to strive for imminent death. Dimitar Pantelev and Maria Peneva /1979/ found data on aggressive and suicidal acts on the basis of written artistic creativity of patients with schizophrenia.

In the first years after the Second World War, suicides in Bulgaria sharply decreased according to official data, while at the same time the documentary interest decreased. It cannot be said that there was no scientific interest, but rather it was an official policy of the state - the word „suicide“ was absent from encyclopedias. Data on suicides were collected only in the cities, and at that time Bulgaria was an agricultural country, with a population concentration of 80% in the villages.

For the period 1940-1960 only three publications were published, two of them were in 1941 (S. Karakostov and Hristo Kiselov). The third one is by K. Cholakov (1947-1948), who analyzes suicides before the war. P. Kushev et al. (1971) found an increase in suicides for the period 1962-1968.

At the same time, articles were published in which there was no definition of the researched problem - attempts or committed suicides.

Suicide prevention, as the main method for limiting and overcoming them, was considered in various aspects. Iliya Yanulov, Ivan Kinkel, Kiril Cholakov, Ivan Temkov accepted that overcoming suicide could be done by overcoming socio-economic conditions. Yordan Krasnaliev discussed the possibilities of social psychology for suicide prevention. Jacques Molhov, J. Krasnaliev, Lilia Tsoneva-Pencheva offered a number of organizational measures for suicide prevention. Kancho Tsafarov (5) found that the issues of suicide in Bulgarian textbooks had been touched on very vaguely.

Това, което трябва да бъде отбелязано, е, че по отношение на самоубийствата българското законодателство е изключително толерантно – от момента на създаването на Наказателния кодекс от 1896 г., до наши дни. В нито един текст от НК самоубийството или опитите за самоубийство не са инкриминирани. Инкриминирано е подтикването към самоубийство:

252. *Който набави средства или по какъвто и да е начинъ спомогне другиму да извърши самоубийство, пъкъ последва такова самоубийство или опитване къмъ него, наказва се: съ тъмничень затворъ.*

253. *Който придума къмъ самоубийство непълнолетно или такова лице, за което виновниятъ знае, че не е способно да ръководи своите постъпки или да разбира свойството и значението на извършеното, както и онзи, който умишлено даде съвети, набави средства или по какъвъ и да е начинъ спомогне на такова лице да извърши самоубийство, наказва се:*

съ строгъ тъмничень затворъ отъ петъ до десетъ години, ако последва такова самоубийство или опитване къмъ него.

През началните години на прехода няма съществени разработки по темата. Излиза книгата на Тотко Найденов „Защо и как се самоубива българинът“ през 1992 г., но стилът ѝ е по-скоро научнопопулярен и тя не предоставя съществена информация. Излизат поредица от статии, но те обхващат малки региони и кратки времеви периоди, за да могат изводите да се генерализират. През 1994 г. започва мащабно проучване, апробиране и въвеждане на документи за съобщаване на суицидни действия (6). Това позволява в следващите години България да се присъедини към мащабни международни изследвания на самоубийствата и самоубийственото поведение. През 1998 г. излиза монографията „Самоубийствата“ на Радка Гайдарова (7). През 2008 г. Евгения Бързашка-Христова защитава дисертация за отравянията в детска възраст при момичета, но наблюденията са само за Плевенския регион. През 2013 г. Мартин Балтов защитава дисертация в областта на съдебната медицина с интересни наблюдения и изводи за Пловдивския регион. През 2010 г. Пламен Ванев защитава дисертация на тема „Суицидно поведение и ризициантност в младежка възраст“.

През 2015 г. приключи моята работа по епидемиологията на опитите за самоубийство в България за 5-годишен период.

През 2016 г. и 2018 г. са защитени 2 дисертации на теми, засягащи самоубийствата, съответно на Иво Митрев – „Проучване на суицидното поведение при хоспитализирани психиатрични пациенти от мъжки пол“ и Светлин Върбанов – „Кроскултурален анализ на нагласата към самоубийство“.

What should be noted is that with regard to suicides, the Bulgarian legislation is extremely tolerant - from the moment of the creation of the Criminal Code in 1896, to the present day. No text of the Criminal Code criminalizes suicide or attempted suicide. Incitement to suicide is incriminated:

252. *Whoever obtains funds or in any way helps another to commit suicide, and such suicide or attempted suicide follows, shall be punished: with a prison.*

253. *Whoever incites to suicide a minor or such person, for whom the perpetrator knows that he is not able to direct his actions or to understand the nature and significance of what has been done, as well as the one who deliberately gives advice, funds or in any way to help such a person commit suicide, shall be punished:*

with a strict prison sentence of five to ten years if such suicide or attempted suicide followed.

During the initial years of the transition there were no significant developments on the topic. Totko Naidenov's book „Why and how a Bulgarian commits suicide“ was published in 1992, but its style is rather of popular science and it does not provide essential information. A series of articles were published, but they covered small regions and short periods of time so that the enclussions could be generalized. In 1994, a large-scale study, testing and introduction of suicide reporting documents began (6). This allowed Bulgaria to join large-scale international studies of suicide and suicidal behavior in the coming years. In 1998 the monograph „Suicides“ by Radka Gaidarova was published (7). In 2008 Evgenia Barzashka-Hristova defended a dissertation on childhood poisonings in girls, but the observations were only for the Pleven region. In 2013 Martin Baltov defended a dissertation in the field of forensic medicine with interesting observations and conclusions about the Plovdiv region. In 2010 Plamen Vanev defended a dissertation on „Suicidal behavior and resilience in adolescence“.

In 2015, my work on the epidemiology of suicide attempts in Bulgaria for a 5-year period was completed.

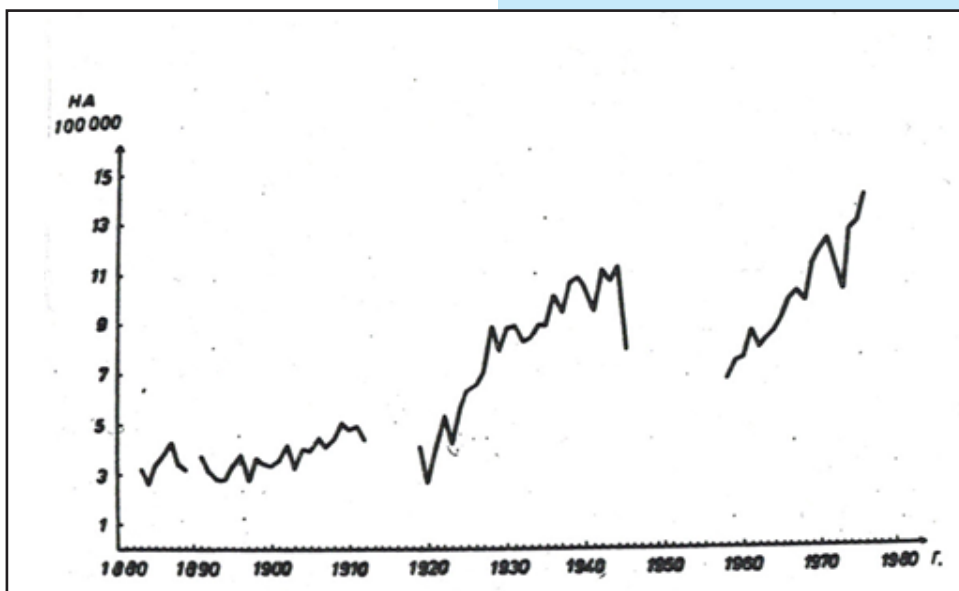
In 2016 and 2018, 2 dissertations were defended on topics related to suicide, respectively by Ivo Mitrev - „Study of suicidal behavior in hospitalized male psychiatric patients“ and Svetlin Varbanov - „Cross-cultural analysis of suicidal ideation“.

Движението на самоубийствата е представено графично от различни автори за определени времеви периоди на фиг. 1,2,3,4 и 5.

The suicide dynamics is presented graphically by various authors for certain time periods in fig. 1,2,3,4 and 5.

Фиг.1. Динамика на самоубийствата в България – 1883-1976 г.

Fig. 1. Dynamics of suicides in Bulgaria - 1883-1976

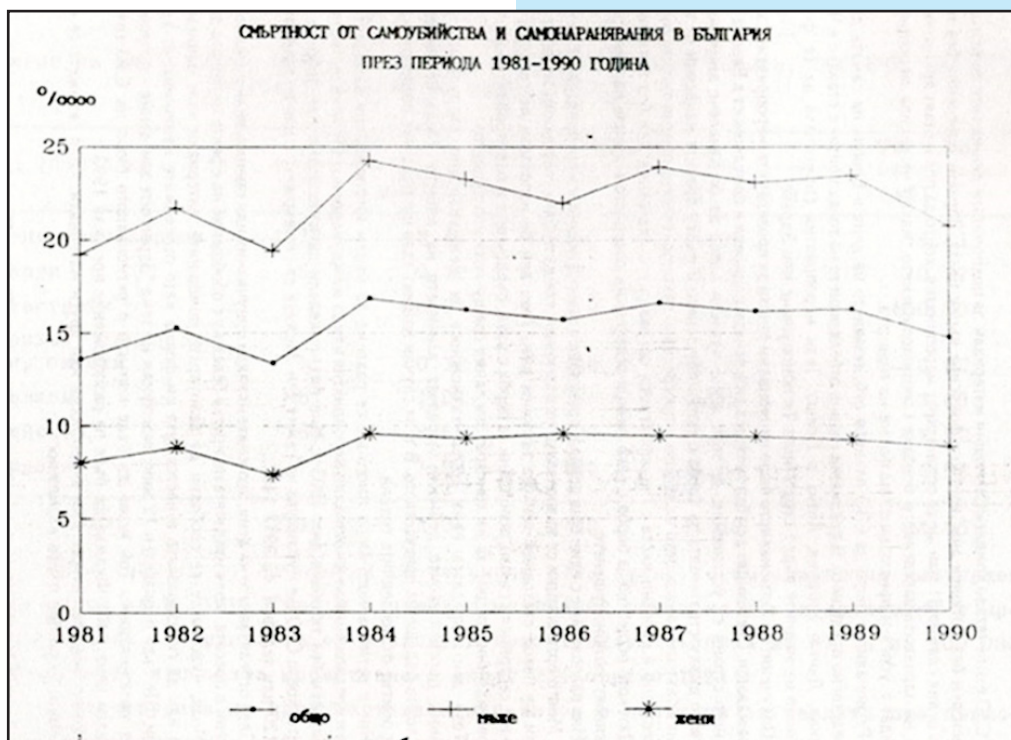

Източник: Цафаров, К. Самоубийствата в България : Клинико-епидемиологични проучвания, 1981, дисертация за присъждане на научна степен „доктор на науките“

Source: Tsafarov, K. Suicides in Bulgaria: Clinical and Epidemiological Studies, 1981, dissertation for the award of the degree „Doctor of Science“

Фиг.2. Смъртност от самоубийства и самонаранявания в България – 1981-1990 г.

Fig. 2. Mortality from suicides and self-injuries in Bulgaria - 1981-1990

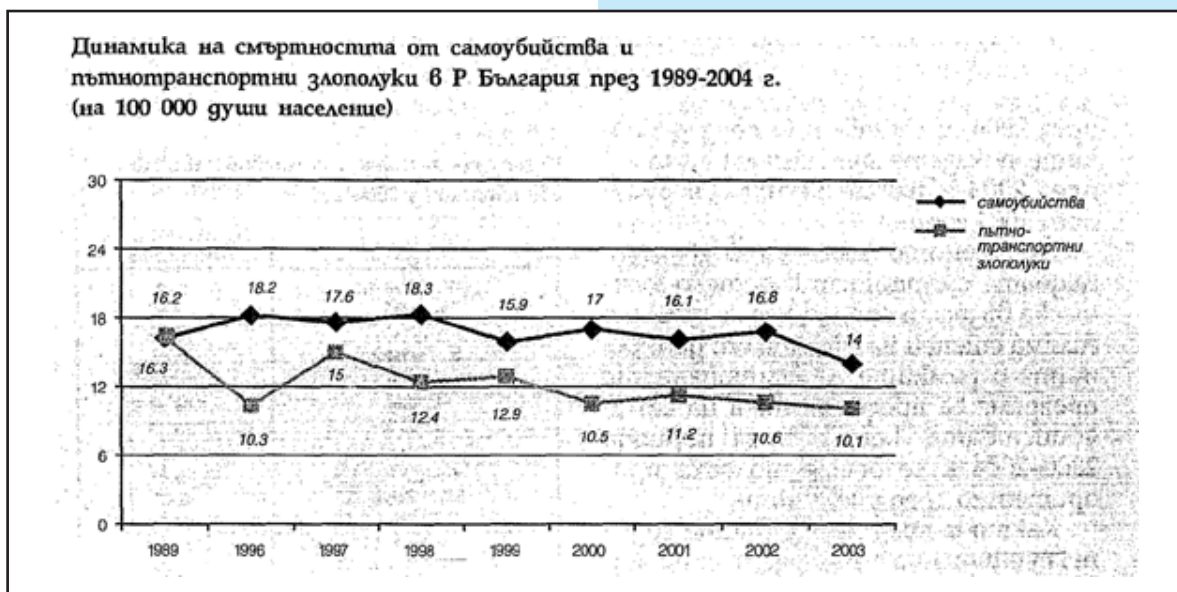

Източник: Проф. Кирил Миленков – личен архив

Source: Prof. Kiril Milenkov - personal archive

Фиг. 3. Динамика на смъртността от самоубийства и пътнотранспортни произшествия – 1989-2004 г.

Fig. 3. Dynamics of mortality from suicides and traffic accidents - 1989-2004

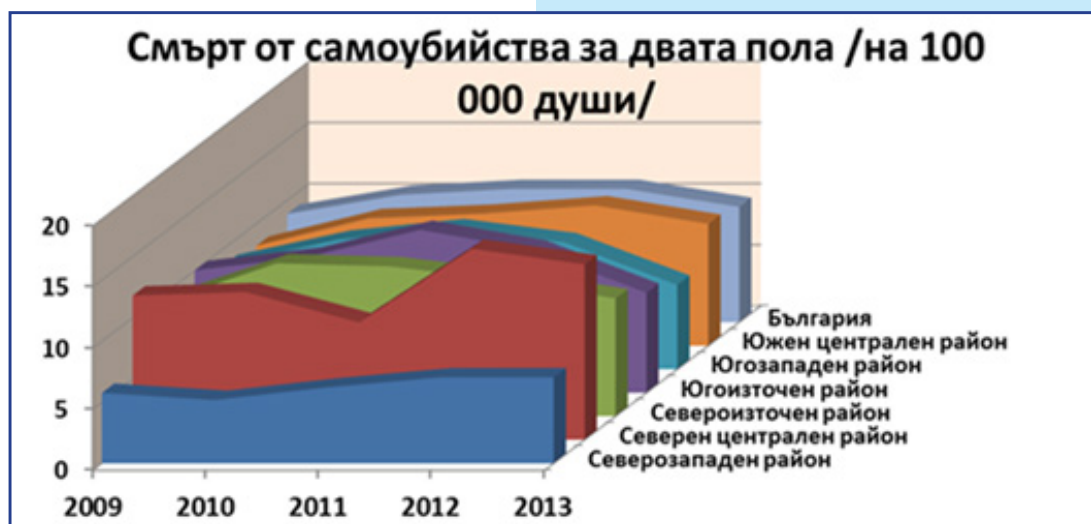

Източник: Л. Цонева-Пенчева, М. Вуков, К. Дикова. Списание „Рецептор“, 2006, кн. 4, 54-62 стр. Самоубийства и опити за самоубийства в Република България (демографски, социално-психологически и метеотропни фактори)

Source: L. Tsoneva-Pencheva, M. Vukov, K. Dikova. Receptor Magazine, 2006, vol. 4, p. 54-62. Suicides and suicide attempts in the Republic of Bulgaria (demographic, socio-psychological and meteorological factors)

Фиг. 4. Смърт от самоубийства на 100 000 души – 2009-2013 г.

Fig. 4. Suicide deaths per 100,000 people - 2009-2013

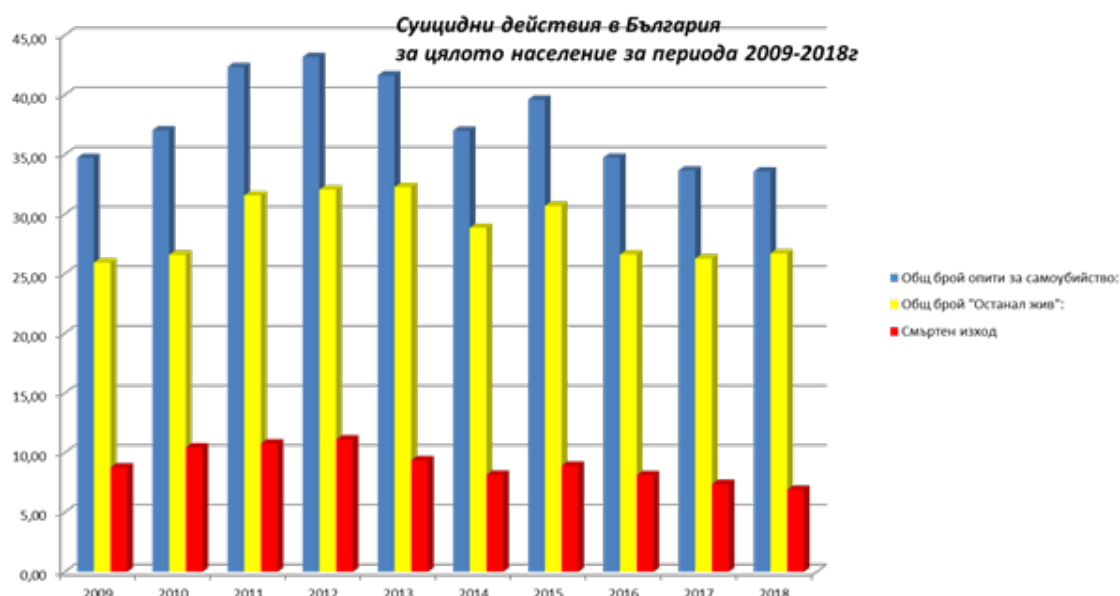

Източник: Владимир Накоев, Тони Дончев Самоубийствата в България 2009-2013г, Издателство ВМА, 2015, 91 стр.

Source: Vladimir Nakov, Toni Donchev Suicides in Bulgaria 2009-2013, Publishing House of the MMA, 2015, p. 91

Фиг. 5. Суицидни действия в България – 2009-2018 г. (общо за населението)

Fig. 5. Suicidal acts in Bulgaria - 2009-2018 (total population)

Източник: Владимир Наков, Тони Дончев, Христо Хинков, Пламен Димитров, дм Самоубийствени действия в България за периода 2009-2018г, Годишна конференция на БПА, 18-20 Октомври 2019, Боровец

Source: Vladimir Nakov, Toni Donchev, Hristo Hinkov, Plamen Dimitrov. Suicide in Bulgaria for the period 2009-2018, Annual Conference of the BPA, October 18-20, 2019, Borovets

През 1999 г. Световната здравна организация (СЗО) стартира програмата SUPRE /Suicide Prevention/, чиято основна цел е намаляване на броя на самоубийствата в световен мащаб. България участва в инициативата, като за целта е разработена Национална програма за суицидопневция и суицидопрофилактика в Република България 2000 – 2006 г. Преведени и отпечатани са ръководства за ефективна суицидопневция за различни таргетни групи.

In 1999, the World Health Organization (WHO) launched the SUPRE (Suicide Prevention) project, whose main goal was to reduce the number of suicides worldwide. Bulgaria participated in the initiative and for this purpose a National Program for Suicide Prevention and Suicide Prevention in the Republic of Bulgaria 2000 - 2006 has been developed. Guidelines for effective suicide prevention for various target groups have been translated and printed.

След 2006 г., въпреки разработена и предложена нова програма за шестгодишен период, на практика няма дейности, които да са финансирани от МЗ. Тези дейности са извършвани изцяло на доброволчески принцип. През август 2013 г. Министерски съвет на Република България одобри програма за превенция на самоубийствата, но реални дейности по нея започват едва в началото на 2015 г. с финансиране по Норвежкия финансов механизъм. Програмата е приета в спешен порядък във връзка с поредицата самозапалвания в България.

After 2006, despite the development and proposal of a new program for a period of six years, there were practically no activities that could be financed by the Ministry of Health. These activities were carried out entirely on a voluntary basis. In August 2013, the Council of Ministers of the Republic of Bulgaria approved a suicide prevention program, but real activities on it began only in early 2015 with funding from the Norwegian Financial Mechanism. The program was adopted as a matter of urgency in connection with the series of self-immolations in Bulgaria.

Информационна система за суицидните действия в България, като веб-базиран портал с информационен поток от 28-те РЗИ, функционира от 01.02.2017 г. Събраната информация за периода 2009-2014 г. е импортирана в системата от екипа на отдел „Психично здраве“ в НЦОЗА.

Information system for suicidal actions in Bulgaria, as a web-based portal with information flow from the 28 RHIs, has operated since February 1, 2017. The information collected for the period 2009-2014 was imported into the system by the team of the Department of Mental Health at the NCPHA.

КНИГОПИС/REFERENCES

1. Световна здравна организация - Женева, Профилактика на самоубийствата. Методичен материал за медийни специалисти., издание на НЦООЗ към МЗ, в рамките на Национална програма за профилактика на самоубийствата., София. 2000.
World Health Organization, Geneva, Suicide Prevention. Methodological material for media specialists, Publication of the National Center for the Health Protection within the Ministry of Health, In the framework of the National Program for the Prevention of Suicides, Sofia, 2000 (in Bulgarian)
2. Стоименов, Й. и съавт. Психиатричен енциклопедичен справочник, София, Марин Дринов, 2004.
Stoimenov, J. et al. Psychiatric encyclopedic reference book, Sofia, Publishing House "Marin Drinov", 2004 (in Bulgarian)
3. Цафаров, К. Самоубийствата в България : Клинико-епидемиологични проучвания, 1981, дисертация за присъждане на научна степен „доктор“.
Tsafarov, K. Suicide in Bulgaria: Clinical and epidemiological studies, , Dissertation for the degree of Doctor, 1981 (in Bulgarian)
4. Хорошко В.К. Самоубийство детей. М., 1909.
Khoroshko V.K. Suicide of children, Moscow, 1909 (in Russian)
5. Цафаров, К. Проучване на самоубийствата в България, Списание „Неврология, психиатрия и неврохирургия“, София, 1980, 19, 402-404.
Tsafarov, K. Studying suicides in Bulgaria, Journal of Neurology, Psychiatry and Neurosurgery, Sofia, 1980, 19, pp 402-404 (in Bulgarian)
6. Цонева-Пенчева, Л., П. Цонов, Р. Йорданова. Информационни подходи за изучаване на суицидните действия в България, Социална медицина, 4, 1996, N 1.
Tsoneva-Pencheva, L., P. Tsonov, R. Yordanova. Information Approach for Studying Suicide Action in Bulgaria, Social Medicine, 4, 1996, N 1 (in Bulgarian)
7. Гайдарова, Р. Самоубийствата. Плевен, 1998.
Gaidarova, R. Suicides, Pleven, 1998 (in Bulgarian)

Адрес за кореспонденция:

Д-р Владимир Наков, дм
Отдел „Психично здраве“
Дирекция „Психично здраве и превенция на зависимостите“
Национален център по обществено здраве и анализи
Бул. „Акад. Иван Гешов“ №15, п.к. 1431,
сл.тел. 02/8056 214
e-mail: v.nakov@ncpha.government.bg

Address for correspondence:

Vladimir Nakov, MD, PhD
Mental Health Department,
Mental Health and Addiction Prevention Directorate,
National Center of Public Health and Analyses
15, „Acad. Ivan Geshov“ blvd, P.C. 1431
Office phone: +359 2 8056 214
e-mail: v.nakov@ncpha.government.bg